

46

TARDOR-HIVERN 2024

CONVERSA

MARISSA MOLINAS
CATEDRÀTICA
EMÈRITA DE BIOLOGIA
CEL·LULAR DE LA UDG

PRIMERS RELLEUS

JORDI FONT

ENTITAT

ASSOCIACIÓ
APAGA LA TELE

ENTREVISTA

JORDI CARRERAS

RETRAT DE FAMÍLIA

ELS MEDIÑÀ,
DE CAN PAYET
DE FLAÇA

PERFILS

MIQUEL MASCORT
ENRIC CASANOVAS
EVANGELINA
ALONSO
CONXA SAURÍ

PATRIMONI

L'APICULTURA
MEDIIEVAL A
LES GAVARRES
EL TEL I MATÓ
DE CAN JORDI
LA VERDOLAGA

INDRET

SANT FELIU
DE BOADA

A PEU

PEL TERME
DE FOIXÀ
PER LA MUNTANYA
DE SANT JULIÀ
DE RAMIS

gavarres

DOSSIER

PASTORS I TRANSHUMÀNCIA

55 PÀGINES DEDICADES A UN
OFICI MOLT LLIGAT A LA NATURA
QUE OCUPA ELS 365 DIES
DE L'ANY I TENDEIX
A DECRÉIXER PER
L'INCREMENT DELS
COSTOS I LA FALTA
DE RELLEU

PVP 12€

GAVARRES • ARDENYA • MUNTANYES DE BEGUR • BAIX TER • MONTGRÍ

“Un llibre local de dimensió universal”

DEL PRÒLEG D'ANTONI PUIGVERD

La periodista i cuinera Eva Martínez Picó ens acosta a un temps i a una manera de viure que defineixen el paisatge ramader de la Vall de Camprodon. Ho fa a través d'un llibre que combina la memòria col·lectiva d'una tradició de muntanya, l'assaig sobre el territori i una narració personal àgil i precisa.

eg
EDITORIAL GAVARRES

Per a més informació:
www.grupgavarres.cat

DIRECTOR >
Josep Pastells
josep@grupgavarres.cat

COORDINACIÓ >
Jordi Nierga (Continguts)
Eloi Madrià (Patrimoni)

DIRECCIÓ D'ART I MAQUETACIÓ >
Jon Gierre i Gerard Arderius
gavarres@grupgavarres.cat

COL·LABORADORS >
Jaume Badias
Gerard Bagué
Glòria Bosch
Teresa Bonal
Jordi Bonet
Josep Burset
Roser Carles
Rafel Casas
Josep Clara
Paco Dalmau
Meritxell Daranas
Jordi Dausà
Enric Fàbregas
Jordi Font
Josep M. Fusté
Salvador García-Arbós
Pere Gifre
Rosa M. Gil Tort
Sebi Gispert-Saüch
Clara Julià
Albert López-Tauler
Elvis Mallorquí
Marc Martínez Comas
Gabriel Mercadal
Francesc Montero
Raül Muxach
Xevi Niell
Anna M. Oliva
Anna Pi Vilà
Joan Pinsach
Àngel del Pozo
Adrià Pujol Cruells
Enric Ramionet
Teia Romaguera
Josep M. Rufí
Nuri Sàbat
Xon Sàbat
Dani Sabater
Lluís Sales
Marc Salgas
Guillem Saló
Josep M. Sansalvador
Carles Serra
Narcís Subirana
Núria Terris
Salvador Vega
Pep Vila
Josep Vilallonga
Albert Vilar Massó
Xavier Viñas
Alexandre Weltz Gispert
Sílvia Yxart

EDICIÓ DE TEXTOS >
Carme Xifre

IMPRESSIÓ > Rotimpres
DISTRIBUCIÓ > GLV
DIPÒSIT LEGAL > GI-889-2002
ISSN > 2013-3650

eg

EDITORIAL GAVARRES

Germà Agustí, 1
17244 Cassà de la Selva
Telèfon 972 46 29 29
www.grupgavarres.cat

DIRECCIÓ EDITORIAL >
Àngel Madrià
angel@grupgavarres.cat

COMUNICACIÓ >
Jordi Nierga
comunicacio@grupgavarres.cat

ADMINISTRACIÓ I SUBSCRIPCIONS >
Lia Pou
gestio@grupgavarres.cat

PUBLICACIÓ ASSOCIADA A >

PREMIS >

- > Premis APPEC
'Millor Editorial en Català 2008'
- > Premis Fundació Valvi
'Joaquim Codina i Vinyes 2011'
- > Premis ADAC 'Millor empresa 2020'
- > Premi Nacional de Comunicació de Proximitat 2023

Adreça a CEDRO (Centre Espanyol de Drets Reprogràfics) si necessita reproduir algun fragment d'aquesta obra, o si desitja utilitzar-la per elaborar resums de premsa (www.cedro.org; 91 702 19 70 / 93 272 04 47).

FOTO DE PORTADA REALITZADA AMB MATERIAL CEDIT PER LA FAMÍLIA DE JORDI MUXACH I PER JORDI FONT. AUTOR: GERARD ARDERIUS.

SUMARI

4-5 PRIMERS RELLEUS Un xai a missa del gall

JORDI FONT (TEXT) // ÀNGEL DEL POZO (IL·LUSTRACIÓ)

7-15 ACTUALITAT CARTES / ENTITAT / ENTREVISTA / REPORTATGE / PUBLICACIONS

16-21 CONVERSA Marissa Molinas

JOSEP PASTELLS (TEXT) // JOSEP BURSET (FOTOGRAFIA)

22-27 RETRAT DE FAMÍLIA Els Medià, de can Payet de Flaça

JOAN PINSACH (TEXT I FOTOGRAFIA)

28-35 PERFILS Miquel Mascort / Enric Casanovas Evangelina Alonso / Conxa Saurí

ENRIC RAMIONET / MARC MARTÍNEZ / MERITXELL DARANAS
TERESA BONAL I NURI SÀBAT (TEXT)

JOSEP BURSET / JOSEP M. FUSTÉ / PACO DALMAU (FOTOGRAFIA)

37-91 DOSSIER Pastors i transhumància

JOSEP PASTELLS (COORDINACIÓ)

95-115 PATRIMONI ARQUEOLOGIA / ARQUITECTURA / HISTÒRIA / ART / LLENGUA EN MAR / GASTRONOMIA / FAUNA / FLORA / PLANTES I REMEIS

116-119 INDRET Sant Feliu de Boada

GERARD BAGUÉ (TEXT) // JOSEP BURSET (FOTOGRAFIA)

120-123 UNA MIRADA EN EL PAISATGE Contrastos

ADRIÀ PUJOL CRUELLS (TEXT) // JOSEP VILALLONGA (FOTOGRAFIA)

124-127 A PEU La vila comtal i la Sala

DANI SABATER (TEXT I FOTOGRAFIA)

Per la muntanya de Sant Julià de Ramis

TEIA ROMAGUERA (TEXT I FOTOGRAFIA)

conversa

AMB LA CATEDRÀTICA EMÈRITA DE BIOLOGIA CEL·LULAR DE LA UNIVERSITAT DE GIRONA > NASCUTA A LA BISBAL D'EMPORDÀ L'11 D'ABRIL DE 1945, ENS REP A CAN TORRÓ DE SANT CLIMENT DE PERALTA, DES D'ON PODEM CONTEMPLAR LA SERRA DE L'ALBERA I EL CANIGÓ. AFABLE I RIALLER, D'ULLS VIUS, CONVICIONS FERMES I DISCURS RIGORÓS, ENS PARLA DE LA SEVA ACTIVITAT DOCENT I INVESTIGADORA I DE L'ETAPA COM A DIRECTORA DEL LABORATORI DEL SURO DE LA UNIVERSITAT DE GIRONA. TAMBÉ ENS EXPLICA L'EXPERIÈNCIA COM A GESTORA FORESTAL A LES GAVARRES, QUE PROVOCA QUE ES MOSTRI MOLT CRÍTICA AMB EL PAPER DE LES ADMINISTRACIONS.

JOSEP PASTELLS > TEXT

JOSEP BURSET > FOTOGRAFIA

Marissa Molinas

—Quina relació hi tens, amb el mas Torró?

—«És la casa de l'àvia al mig del bosc. Hi va néixer i viure la meva àvia materna fins que es va casar a la Bisbal amb Lluís de Ferrer, que tenia casa al carrer Ample. A la Bisbal hi va néixer la meva mare, igual que la meva germana i jo. Les arrels del meu pare, Josep Molinas Mató, són d'una nissaga de metges de Pals i de Torroella per part Molinas i d'una antiga família de corallers i tapers de Begur per part Mató.»

—Molt empordanesos, tots.

—«Sí, d'arrels ben empordaneses. Quan jo tenia cinc anys els pares van anar a Barcelona, però sempre es van sentir empordanesos desplaçats. Vivíem al costat del Col·legi Nelly, on vaig fer la primària abans d'anar a l'institut Maragall i, finalment, a la Universitat. A Barcelona hi vaig viure fins que em vaig casar i vaig tornar a Girona.»

—Tornem enrere: què se'n sap, dels orígens del mas Torró?

—«Doncs relativament poc. Era un mas dels que es deien de muntanya, magres de terra i amb una mica de bosc. Els Torró eren pagesos de Sant Climent de Peralta que a finals del segle XIX van poder aprofitar el bon moment de l'economia. Fa pocs dies vaig poder veure un cens de Sant Climent del 1826 i can Torró és esmentat com una casa petita, amb pare, mare i dos fills. Però al 1873 l'hereu, Emerio Torró, fa la casa nova aprofitant l'oportunitat d'exportar vi perquè a França la fil·loxera havia arruïnat les vinyes. El vi no li va durar gaire, perquè la fil·loxera també va arribar a Sant Climent, però llavors va començar l'època daurada pels que tenien una sureda. En alguns pergamins catalogats per l'Arxiu de la Bisbal es veu que el mas va creixent a cada casament, sempre entre veïns del mateix Sant Climent o de Fonteta.»

JOSEP PASTELLS. Girona, 1966. Periodista i escriptor

JOSEP BURSET. Juià, 1963. Fotògraf

retrat de família

ELS MEDIÑÀ, DE CAN PAYET DE FLAÇA > PASSAT EL KM 2 DE LA CARRETERA DE FLAÇA A SANT LLORENÇ DE LES ARENES, A TOCAR DEL MOLÍ DE LA BARCA, A MÀ DRETA SURT UN CAMÍ PUJADOR ENTRE ALZINES I PINS QUE AL CAPDAMUNT ARRIBA A CAN PAYET, UN MAS ENVOLTAT DE BOSCOS RECENTMENT ESCLARISSATS. HI VIUEN EN JOAQUIM I LA MARIA ÀNGELS AMB ELS SEUS DOS FILLS, EN GENÍS I LA MAR. HI HEM DESCOBERT NOVES I DIVERSES FORMES DE GUANYAR-SE LA VIDA FENT DE PAGÈS, PERÒ TAMBÉ ENS HEM ADMIRAT DE LA FORÇA DELS VALORS AMB QUÈ VAN ACOMPANYADES.

JOAN PINSACH > TEXT I FOTOGRAFIA

L'herència per seguir fent de pagès

Envoltat d'aire, només d'arribar-hi el mas ens sorprèn per la seva construcció singular de pedra arenosa, amb una planta de dos cossos units en angle recte i una esvelta torreta que hi sobresurt. Adossades, hi ha unes àmplies estabulacions, que testimonien l'explotació, en dècades passades, de vaques lleteres i d'un ramat ovelles; ara serveixen per guardar-hi maquinària. A la llinda de la porta hi ha gravat l'any 1783. Però la memòria a vegades s'escapa i es perd entre les frontisses de les generacions familiars.

Hi hem anat una tarda de dissabte del passat mes de setembre per parlar amb en Joaquim i la Maria Àngels. Som a la cuina del mas, una peça àmplia

amb l'estètica de l'última reforma que s'hi va fer, a la primera meitat del segle passat, gràcies als diners d'una bona tallada de plantes, com se solien sufragar abans a pagès despeses excepcionals de la vida. En Joaquim Mediñà Plantés (Bordils, 1968) és fill de Pere Mediñà Agustí (Sant Joan de Mollet, 1926-1988) i d'Encarnació Plantés Oller (Flaçà, 1931-2014). «Quan va morir el meu avi matern —comença lamentant en Joaquim—, jo tenia 5 anys, i la mare i el meu oncle tampoc no em van parlar gaire de la història de la família i de la casa». Podem saber, però, que els seus avis materns van ser Joaquim Plantés Payet (1902-1973) i Maria Oller Sans

(1901-1934), i que quan va néixer el seu fill Salvador (1934-1999), que seria l'hereu, l'àvia va morir en el part i l'avi es va tornar a casar, amb Carme Llorens; que la besàvia es deia Encarnació Payet Mitjà, pubilla de la casa, i que en casar-se amb Francesc Plantés Masó es va perdre el cognom Payet a la nissaga. I també sabem, per acabar de situar-nos en aquesta part materna de la constel·lació familiar, que en Salvador, l'oncle d'en Joaquim, era solter i va romandre al mas, uns anys amb la seva segona mare, fins que va morir.

Agafar el rem ben aviat. Per això en Joaquim no va viure al mas fins passats

JOAN PINSACH. Llagostera, 1958. Professor d'ensenyament secundari

els 30 anys. Quan els seus pares es van casar van obrir casa a Bordils, on també hi tenien botiga de granes que repartien pels masos dels voltants. «Abans el pare havia treballat a bosc carregant socs –segueix explicant–, i aixecar i tragar sacs de 80 kg de gra tampoc ajudava a millorar la seva salut ja malmesa. Per canviar de feina, va demanar al seu sogre, l'avi d'aquí, que li cedís una part de la terra del mas que hi ha a uns centenars de metres de la casa, a la banda nord, per obrir una granja de truges». De tarannà discret, prudent i seriós, en Joaquim parla pausadament i mesurant molt bé les paraules. «Jo tenia pocs mesos –recorda–, quan el pare va canviar de fei-

na i al mateix temps ens en vam anar a viure a Sant Joan de Mollet». Va anar a l'escola de Flaçà fins als 10 anys, va seguir els estudis primaris al Collell i a continuació va estudiar els cinc cursos de l'Escola Agrària de Bell-lloc del Pla. «Ho vaig triar jo –puntualitza–, perquè el pare volia que fes el batxillerat i continués estudiant, però m'agradava molt la feina de pagès». I poc després d'acabar els estudis el pare es mor. «A part de plorar molt, em vaig veure sol i sense experiència davant del negoci de les truges. Sort que el meu germà, en Carles, que és veterinari, i el meu oncle Josep Medià em van ajudar molt». L'oncle Salvador va seguir vivint al mas durant anys,

explotant un ramat d'ovelles, i en Joaquim, que encara s'estava a Sant Joan, venia cada dia a treballar a la granja de truges, fins que en morir l'oncle al 1999 s'instal·la definitivament al mas.

Els contractes d'integració. Poc després del canvi de segle, seguint una tendència majoritària de les granges petites i mitjanes del país, en Joaquim va establir un contracte d'integració amb una gran empresa càrnia. «Amb cicle tancat –diu– només són viables les granges de milers de truges. I amb aquests contractes, nosaltres hi posem la feina, les instal·lacions, amb el cost del seu manteniment, i ells, els porcs

D'esquerra a dreta, la Maria Àngels, en Joaquim, la Mar i en Genís, davant de la pallissa de pedra del costat de la casa.

**El segell Girona Excel·lent, una eina eficaç
que dona suport a un sector estratègic**

La producció agroalimentària de proximitat ens beneficia a tots

El segell de qualitat Girona Excel·lent és la plataforma que la Diputació de Girona posa al servei dels pagesos, dels ramaders i de la indústria alimentària en general. Els proporciona:

- Promoció i difusió
- Participació en fires i esdeveniments
- Treball en xarxa i ús de la marca

El consum de productes de proximitat ajuda la pagesia i la ramaderia gironines, i contribueix, alhora, al benestar de tota la ciutadania.

Girona **Excel·lent.**

Diputació de Girona

DOSSIER

PASTORS I TRANSHUMÀNCIA

JOSEP PASTELLS > COORDINACIÓ

Ramats que perviuen	38	JOSEP PASTELLS [La Creueta, 1966. Periodista i escriptor]
La roda de l'any	40	ELVIS MALLORQUÍ [Riudellots, 1971. Historiador]
El parlar antic	43	PEP VILA [Celrà, 1952. Historiador de la cultura]
La transhumància a Pals	44	NARCÍS SUBIRANA FELIU [Pals, 1956. Historiador local]
Dels prats als fogons	46	JOSEP MARIA SANSALVADOR [Girona, 1965. Divulgador local]
En Pablo, de Palol d'Onyar	48	CARLES SERRA [Quart, 1972. Filòleg]
De Toses a Erols	49	CARLES SERRA
Un pagès avesat a les fires i als mercats	51	PERE GIFRE RIBAS [Creixell (Borrassà), 1962. Historiador]
En Jordi Muxach	52	RAÛL MUXACH [L'Estartit, 1974. Periodista]
Amb el ramat de Llabià a Nevà	53	JOSEP M. RUFÍ [Girona, 1961. Veterinari]
Pastores que transformen	56	CLARA JULIÀ [Girona, 1995. Periodista]
La Casa Vermella	60	ALBERT LÓPEZ-TAULER [Castell d'Aro, 1980. Llicenciat en Història i Geografia]
Saba nova per Sant Daniel	62	GUILLEM SALÓ [Girona, 1980. Periodista]
L'última pastora de Girona	64	GUILLEM SALÓ
La pastora de la vall dels Molins	66	ALBERT VILAR MASSÓ [Calonge, 1961. Historiador i periodista]
Els Garrido, de Cassà	68	JORDI DAUSÀ MASCORT [Cassà de la Selva, 1977. Mestre i escriptor]
«Xaiaaaa!, que busques pastor?»	70	TERESA BONAL [Palafrugell, 1959. Filòloga]. NURI SÀBAT [Palafrugell, 1959. Filòloga]
Aquelles migracions d'estiu al Ripollès	73	GUILLEM SALÓ
En Nando de can Xapes	74	SEBI GISPert-SAÜCH [Vilablareix, 1991. Gestor ambiental]
Als peus de Sant Roc	75	SEBI GISPert-SAÜCH
L'Amadeu, de Riudellots de la Selva	76	ELVIS MALLORQUÍ
De Fitor al mas Benito de Jafre	78	SALVADOR VEGA [Verges, 1964. Historiador]
A peu o en bici per comprar bestiar	80	MARC SALGAS [Cassà de la Selva, 1977. Periodista]
Tota la vida tractant en xais	81	JOSEP BURSET [Juià, 1963. Fotògraf]
El veterinari de Torroella	82	SÍLVIA YXART [Barcelona, 1980. Periodista]
De manescals a veterinaris	83	SÍLVIA YXART
Les pastures naturals	84	GABRIEL MERCADAL COROMINAS [Girona, 1976. Biòleg i botànic]
Barraques i cabanes	86	RAFEL CASAS [Palamós, 1972. Escriptor i editor]
Ramats de foc	88	ANNA PI VILÀ [Vilopriu, 1985. Historiadora]

PERFILS

Carlus Trijueque / Joan Parals / Josep M. Noguera / Narcís Solés

[PÀGINES 50 / 55 / 65 / 77]

ALEXANDRE WELTZ GISPert / DANI SABATER / SÍLVIA YXART

Tirapeus fets d'avellaner.
FOTO: Mònica Sala Ametller.

Ramats que perviuen

Josep Pastells > TEXT

«La vida típica i característica del pastor es perd i es desdibuixa per moments i a passes de gegant», escrivia en Joan Amades al seu *Vocabulari dels pastors*, editat el 1932. Quasi un segle després, aquesta frase es manté vigent i les perspectives són força pitjors. L'ofici de pastor, cada cop més castigat, ha hagut d'adaptar-se als canvis d'ús agrícola del territori i a l'ocupació de les rutes per on transitaven els animals. I si en temps d'Amades encara era habitual que els ramats migressin a l'estiu i a l'hivern a la recerca d'un herbatge més fresc, ja fa quasi tres dècades que es va fer l'última transhumància a peu del Baix Empordà fins al Ripollès, relatada en aquest dossier per en Josep Maria Rufí.

Per sort, malgrat que la progressiva mecanització i estabulació a les granges fan que la feina de pastor, sotmesa a canvis relacionats amb la burocràcia i les noves tecnologies, tendeixi a decreixer, encara hi ha ramats que perviuen. I cada vegada pren més força la relació del pasturatge amb el manteniment de boscos i prats i amb un model de consum respectuós amb la natura. Per això, en les pàgines que segueixen no només posem la mirada en el passat d'un ofici antiquíssim, sinó que també parlem amb pastors d'ara que dignifiquen l'ofici a base de treball i tenacitat.

Per entendre millor els orígens d'aquesta pràctica ramadera comptem amb l'aportació de l'Elvis Mallorquí, que destaca la importància del bestiar als masos de l'època medieval i esmenta documents del segle XIII que demostren que els senyors posaven multes als responsables que els animals entressin en camps, vinyes i horts en època de collita. A més, parla de migracions estacionals de ramats del Montgrí al Ripollès o a l'Alt Vallespir, i de la ruta que sortia de l'Estartit i resseguia el Ter fins a Amer.

També centrant-se en el passat, en Pere Gifre analitza el llibre de comptes d'en Pere Martí, un pagès de Caçà de Pelràs que al segle XVII acudia a fires i mercats; i en Pep Vila comenta els trets característics de la parla antiga d'una activitat que ha deixat un vocabulari d'una gran riquesa. Per la seva banda, en Narcís Subirana evoca la transhumància que es realitzava entre Pals i els Pirineus el segle passat, època a què també es remunten en Guillem Saló per explicar que en Pere Capa pujava de Sant Martí Vell a Dòrria i en Josep Maria Sansalvador per assenyalar que els

Coch de Sarrià, originaris precisament de Dòrria, feien anar el ramat entre aquest poble del Ripollès i Sarrià de Ter. En la mateixa línia, l'Alexandre

Esquelles de bestiar.
FOTO: Gerard Arderius.

durant quasi 50 anys han engegat ramats per les Gavarres i l'Empordanet; l'Albert López-Tauler apunta que en Joan Miquel Sabater i la Dolors Pérez van arribar a tenir un ramat de trenta vaques a ca la Peona de Pinell, entre Platja d'Aro i s'Agaró; i en Jordi Dausà explica la història de la Dolors Garrido i el seu pare, en Manuel, de Cassà de la Selva, que han fet girs vitals importants per tenir cura del bestiar.

A més, la Teresa Bonal i la Núria Sàbat ens descobreixen el

Weltz narra l'experiència d'en Joan Parals, que va fer la transhumància entre Torrent i el Pirineu, i en Carles Serra la d'en Claudi Rosell, que abans d'establir-se a Erols l'havia fet de Toses al Penedès. Una mica diferent és el cas, recollit per l'Elvis Mallorquí, de l'Amadeu Parramon, de l'Alt Urgell, que es va establir a Riudellots i va acabar tenint-hi un ramat de més de cent ovelles.

Un dels pastors gironins més emblemàtics va ser en Jordi Muxach, que va revolucionar el món dels concursos de gossos. Cinc anys després de la seva mort, el seu germà Raül en recorda la trajectòria. Així mateix, en Guillem Saló, a través del testimoni d'en Lluís Serrat, ens apropa la figura de la Francesca Planas, l'última pastora de Girona, mentre que l'Albert Vilar fa una semblança de la Maria Johera, l'última pastora de Calonge.

Altres pastores presents en aquest dossier, gràcies al treball de la Clara Julià, són l'Anna Pijoan, la Judit Nadal i l'Antígona García; totes tres persegueixen des de diferents punts de les Gavarres un futur agroecològic basat en ramats sostenibles.

També hem trobat parelles relacionades amb el món dels pastors. En Salvador Vega ha entrevistat l'Olga Mundo i en Xavier Figueras, establerts a Jafre, que

degà dels pastors de Palafrugell, en Miquel Olivet; en Carles Serra repassa la vida d'en Pablo Coronado, nascut a la Serranía de Cuenca i resident a Palol d'Onyar, i en Guillem Saló remarca que gràcies a can Pi i cal Jutge la vall de Sant Daniel torna a ser terra de pastors. També ho és Vilablareix, observa en Sebi Gispert-Saüch, que ens presenta en Nando Marcó i en Salvi Aliu. Els perfils d'en Josep Noguer, de Corçà, a càrrec d'en Dani Sabater, i d'en Narcís Solés, de Rupià, signat per la Sílvia Yxart, es complementen amb el d'en Carlus Trijueque, en què l'Alexandre Weltz aprofundeix en els entrebancs de l'ofici.

Al dossier també hi apareixen dos tractants de ramats: en Jordi Mascort, de Cassà de la Selva, entrevistat per en Marc Salgas, i en Julià Giró, d'Albons, que ha conversat amb en Josep Buset. A banda d'això, la Sílvia Yxart ens presenta en Josep Maria Ruffi, veterinari de Torroella de Montgrí; en Rafel Casas ens parla de les barraques de pastor i en Gabriel Mercadal ens il·lustra sobre les pastures naturals, uns hàbitats necessaris per conservar la biodiversitat i prevenir incendis forestals. Justament, l'Anna Pi tanca el dossier amb un article sobre els Ramats de foc, un projecte que potencia la participació dels animals de pastura en la gestió de boscos i prats 🌿.

Un pastor amb el seu ramat d'ovelles al veïnat de Llebrers de Cassà de la Selva. Anys 1940 // PROCEDÈNCIA: Arxiu Municipal de Cassà de la Selva (Fons L'Abans).

La transhumància a Pals

EN TUBAU, EN CAROLA, EN GUILLAMET I EN BATLLA PRACTICAVEN AL SEGLE PASSAT
UNA FORMA DE VIDA I TREBALL ANCESTRAL ENTRE L'EMPORDÀ I ELS PIRINEUS

Narcís Subirana Feliu > TEXT

La transhumància és una forma de vida i treball ancestral que va començar fa mil·lennis i que avui en dia s'està perdent a passos gegantins. Es tracta d'un sistema tan antic com la humanitat mateixa. Els ibers i els romans ja la practicaven. Va començar amb els desplaçaments dels ramats de la plana a la muntanya, quan els pastors buscaven durant l'estiu prats verds i tendres per pasturar els seus animals. Travessaven els boscos verges per arribar fins als altiplans dels Pirineus. Amb les primeres nevades i els camps colgats de neu, en no haver-hi prou faratge emmagatzemat per donar menjar als seus ramats, els pastors feien el camí a la inversa i tornaven a baixar a passar la temporada d'hivern a casa seva, a la plana de l'Empordà, on les gelades no

mataven l'herba i podien sobreviure, així, any rere any.

En Bernabé Tubau. Un d'aquells pastors que venien a la vila de Pals era en Bernabé Tubau Tubau, natural del mas de la Plana, de Fustanyà, un petit poble dins del terme municipal de Queralbs, a la Vall de Ribes, al Ripollès. Fa només deu anys que aquest poblet tenia cinc cases i una gran masia, en total tretze persones. Quan en Bernabé va venir per primer cop a Pals, als setze anys, era solter i l'acompanyava el seu pare. Des de ben petit havia practicat la transhumància, com tota la seva família –igualment com faria també el seu fill Agustí, i fins i tot durant alguns anys el seu net, que també es deia Ber-

nabé-. El ramat el tancaven primer al mas Cap d'Anyell, on va conèixer la Consol Cots Prats, filla del masover, i s'hi va casar el 27 de juliol de 1916. Tenia un ramat de 600 ovelles ripolleses queralbines, que amb les seves cames curtes eren molt aptes per transitar per les muntanyes amb gran desnivell.

Un cop casat va anar a viure al mas Pou de ses Garites –fins aquells moments habitat per la família Jofre–, on va llogar la masia i les terres. A tocar del mas hi havia centenars de vessanes de pinedes, amb un sotabosc apte per poder-hi pasturar abans d'anar als camps d'usèrda, ideals perquè els animals no tinguessin problemes amb la fermentació dels aliments. En Bernabé va tenir tres fills: l'Agustí, nascut

L'Agustí Tubau amb el seu ramat. Anys 70.
PROCEDÈNCIA: Arxiu família Tubau.

el 7 de novembre de 1919 i mort el 19 d'abril de 1999, va ser pastor tota la vida; la Francisca, casada amb en Domingo Bartrina; i la Lola, casada amb en Josep Puna, de Planoles.

Alguns anys l'Agustí Tubau havia ajuntat les seves ovelles amb les d'en Parals de Torrent per portar-les totes juntes a passar uns mesos a muntanya. En total, aquests pastors feien uns cent quilòmetres de trajecte fins arribar al seu destí. Gairebé sempre arribaven a lloc amb més ovelles de les tenien en sortir, ja que pel camí naixien cries, algunes vegades fins a trenta o quaranta. El dia que volien separar els dos ramats, l'amo de les ovelles les anava cridant de manera molt afectiva, amb unes paraules que només les deia aquell pastor, i tot i les setmanes d'estar barrejades, a poc a poc, una a una, totes les ovelles anaven al seu costat, i ell ho podia certificar mirant els talls o senyals que tenien a les orelles.

En Ramon Carola. Un altre d'aquells pastors que feien la transhumància era en Ramon Carola. Va néixer el 25 d'octubre de 1925 a Ventolà, un petit poble de la Vall de Ribes, i era el petit de set germans. Pocs anys després la família va anar a viure a Planoles. Allí es va casar amb la Maria Purrà, de Dòrria (Ripollès), i va tenir dues filles: la Carme (Planoles, 1950) i la Dolors (Pals, 1952). L'any 1950 van venir a viure a Pals. Primer van instal·lar-se a la Torre Pedrissa, dita can Deri, una masia amb torre rodona que hi ha entre can Caixa i el Cap d'Anyells. En aquells moments en Ramon tenia un ramat de 200 ovelles, que va anar augmentant amb el pas dels anys. Més endavant viurien uns anys al Cap d'Anyells i al mas d'en Gou. Aquest últim s'emplaçava als Masos de Pals, al carrer de Dalt –ara hi ha una urbanització–. Aquesta ubicació era molt més pràctica per a

la família a l'hora d'anar a comprar i fer altres activitats del dia a dia. Finalment varen comprar can Lliberat, una casa al barri d'en Vinyoles, propietat d'en Conrad Jofre. La família ja es va quedar sempre més a viure als Masos. En Ramon anava a la muntanya a fer la temporada d'estiu, i fou així fins a l'any 1965, quan va haver de vendre's el ramat d'ovelles perquè no podia cuidar-les en caure malalt.

El camí ramader que venia a la costa passava pel mas Pla, el mas Gelabert i el corral d'en Collell i pujava al barri d'en Vinyoles. D'allà podien quedar-se una part dels ramats en un mas dels Masos de Pals o podien continuar en direcció a la barraca Batallera, passant per darrere de can Puig i can Costals, i creuant el camí vell d'anar a mar fins que trobaven un altre encreuament que pujava fins a Begur; o podien anar a Regencós i a puig Calent, prop de Salses Eugues. Per baixar a la plana trigaven catorze o quinze dies, i per pujar solament set o vuit. Aquesta diferència es devia, en part, al fet que en baixar les ovelles prenyades anaven més lentes i, a més, el pastor també havia d'ajudar les cries d'aquelles que criaven pel camí. Tot i així, solien caminar uns vint quilòmetres diaris.

Els pastors solien portar gossos d'atura catalans, molt intel·ligents i resistents. Alguns anys havien ajuntat dos ramats i dos pastors havien portat de 800 a 1.000 ovelles amb l'ajuda dels gossos, que no deixaven sortir cap ovella de la carrerada. Anaven tot el dia amunt i avall a cada costat del ramat, vigilant que cap ovella en sortís i entrés dins d'un camp on no podien entrar.

Els últims transhumants. A principis del segle XX hi havia divuit ramats a Pals. Els més grans

solien fer la transhumància, i els petits es quedaven aquí tot l'any. Els últims pastors que van fer la transhumància fins a Pals varen ser en Guillemet, de Queralbs, que tancava el ramat al mas Bertran, a tocar de l'església dels Masos de Pals; l'Antoni Batlla, *Pairot*, també de Queralbs, que tancava les ovelles al mas Geli de les Serres, una masia coneguda per la gent de Pals com a can Dios, propietat de la família Roig, entre el corral d'en Collell i la Torre Bertrana –es va casar amb la Margarita de l'Arrabassada, de Regencós, que feia de mestra–; i en Joan Bartoli, de Setcases, l'últim de tots, que va tancar el ramat a la Torre Bertrana fins l'any 2003.

Ara podem dir que aquells ramats d'ovelles, amb els seus pastors, que fa centenars d'anys dominaven els prats muntanyencs i també els rostolls dels camps empordanesos, i que es passejaven pels prats i camins de la nostra comarca, avui es veuen relegats a l'oblit.

Aquest escrit és el meu petit record per a ells. Aquests camins ramaders i la transhumància, el 5 de desembre del 2023, van ser declarats Patrimoni Immaterial de la Humanitat per la UNESCO 🇪🇸

L'Agustí Tubau en un moment de descans.
PROCEDÈNCIA: Arxiu família Tubau.

En Jordi Muxach

ES COMPLEIXEN CINC ANYS DE LA MORT DEL PASTOR DE L'ESTARTIT QUE VA ENAMORAR-NOS AMB LA COLOMA I QUE VA REVOLUCIONAR EL MÓN DELS CONCURSOS DE GOSSOS

Raül Muxach > TEXT

En Jordi Muxach tenia quinze anys quan va participar en el primer concurs de gossos d'atura i l'estrena no hauria passat a la història —va quedar penúltim— si no fos perquè els que aquell dia eren a Castelló d'Empúries van presenciar les primeres passes de qui ho va canviar tot. Segur que els gens em condicionen el judici, però no crec equivocar-me gaire si dic que el llegat d'en Jordi va molt més enllà d'una llarga llista de victòries —algunes memorables— o d'haver-nos fet gaudir d'aquesta icona de la cultura de masses que, encara ara, és la Coloma.

La veritable importància d'en Jordi, i en això coincideixo amb qui el va portar a la tele, Josep M. Farràs, és que va transformar una «trobadà costumista de pastors en un campionat atractiu» per al gran públic. També va canviar la percepció sobre els pastors i

el seu ofici i es va convertir en un referent per a alguns dels actuals campions. «Ens va ensenyar a competir», destaca Josep Miquela, pastor, concursant i jutge de concursos.

En pot donar fe, segurament, el gran dominador dels últims anys, en Miquel Adrover. Dies després de la mort d'en Jordi, recordava entre llàgrimes que ell havia començat a concursar perquè el meu germà es va creuar en la seva vida.

M'explicava que, després d'haver-lo vist per la tele, va decidir desplaçar-se des de Felanitx fins a Torroella per presenciar el concurs de la Fira de Sant Andreu en directe i que, sense saber com, va acabar patrullant tot el dia amb ell,

dinant amb els participants i quedant atrapat per sempre més a aquest món de gossos, ovelles i pastors.

O l'Hilari Novillo, de Santpedor, que es va acostar a Castellar de n'Hug, el més icònic dels concursos catalans, per veure si podia comprar un cadell d'aquells *border collie* que tan bé funcionaven a les mans d'en Jordi. Abans d'entregar-li en Follet, el va advertir que, si l'ensenyava bé, l'any següent es trobarien allà mateix.

Així era en Jordi. Implacable quan competia, directe —a vegades molt directe— i, al mateix

temps, obert de tracte i sense un no per a ningú.

Competir. A en Jordi molta gent no més l'associa amb la Coloma. El que la majoria no sap és que va guanyar abans i després de tenir-la, ho va fer amb gairebé tots els gossos amb què va competir i que, molt abans d'excel·lir amb els *border collie*, va portar el gos d'atura català fins a cotes altíssimes.

El gos de la seva infantesa va ser en Perry, un pastor alemany a qui adorava i que un dia li va arrabassar d'una queixalada una serp que se li havia enroscat a la cama. A aquell primer concurs, però, hi va anar amb en Pinxo, un animal que ja tenia hores de vol i amb el qual es va proclamar campió de Catalunya per primer cop. El premi d'aquell primer títol va ser un cadell, en Shadow. Les primeres victòries a Castellar de n'Hug van ser amb ell i en va aconseguir més amb la Fúcsia, considerada pels entesos com el millor exemplar de gos d'atura català de competició fins aquell moment.

La Fúcsia era menuda, però es feia respectar per les ovelles i, com la Coloma, també es posava el públic a la butxaca. Va ser el primer animal amb el qual en Jordi es va acostumar a guanyar. En una època en què no hi havia tants concursos com ara, a Castellar de n'Hug i a Ribes de Freser —el més antic de l'estat— es decidia qui anava a Oñati (País Basc), on es reuneixen des de 1955 els

En Jordi Muxach amb la seva gossa Fúcsia al concurs de gossos de Fornells de la Muntanya (Ripollès), a principis dels 80 // FOTO: Imatge cedida per Albert Requena. Al detall, en Jordi de petit amb en Perry // PROCEDÈNCIA: Arxiu família Muxach.

Amb el ramat de Llabià a Nevà

Josep M. Rufí > TEXT

gossos i pastors campions de les set províncies culturals d'Euskal Herria i els de les altres zones de l'estat espanyol i el francès que tenen concursos. En Jordi es guanyava el dret d'anar-hi cada any, però triomfar a Guipúscoa és pràcticament impossible si no ets basc. En 63 edicions, només 4 pastors de fora ho han fet i fins aquest setembre no hem pogut celebrar un segon títol català, el del viladrauenc Moisès Tarrés.

Amb la Fúcsia, es va quedar amb la mel als llavis més d'un cop. En cas de dubte, la moneda del jurat –íntegrament local– sempre sortia creu. Fins al 1994 no es va treure l'espina. La superioritat de la Coloma va ser tan aclaparadora que qualsevol altre resultat hagués qüestionat el prestigi de la prova. El 1996 ho van repetir. En Jordi estava convençut que amb la Fúcsia també ho hauria aconseguit si aquell gínjol d'animal no hagués mort atropellat. Superar la seva pèrdua va costar. La relació del meu germà amb els gossos era molt diferent de la del pare, també pastor. Per al pare, els gossos eren una eina de treball. Se'ls estimava, però no com en Jordi, que mai es considerava el seu amo sinó «el líder de la manada». Això no vol pas dir que només fos ensinistrador. Era tan bon competidor perquè també era «molt pastor». La compenetració amb el gos era total i el seu coneixement del comportament de les ovelles «era únic; tenia aquell do que no es compra», apunta Miquela.

Molt abans que les ovelles portessin cròtals, els pastors com en Jordi, el pare o d'altres, memoritzaven l'arbre genealògic de tots els animals del ramat a partir de característiques físiques que descrivien amb un llenguatge ric i precís que és a punt de desaparèixer si no ho ha fet ja.

A la cuina de casa no s'hi parlava d'ovelles o marrans. S'hi parlava d'una ripollesa banyaprima escuada, d'una merina carabrúna, motxa i màmia, de *gourmandes* i de forres, de borregues i

El pastor Josep Camprubí, el Sabater de Nevà, i el seu fill Albert van dirigir la primavera del 1996 la darrera transhumància tradicional des del Baix Empordà fins al Ripollès. L'any anterior vaig tenir el privilegi d'acompanyar-los durant set dies en la mateixa ruta i en vaig escriure la crònica que ara resumeixo.

La marxa s'inicia el 30 de maig dalt del turó de Llabià. Conduïm un ramat de 720 caps de bestiar, sobretot ovelles amb alguna cabra. Els dies previs ha calgut esquilar els animals i dibuixar-los a la pell, amb pintura, la marca de la casa. Les ovelles també van marcades amb osques a les orelles. Travessem el Daró i caminem pel pla d'Ultramort fins al Ter. En Josep guia al davant i jo vaig tot darrere. Ens acompanyen tres gosses, dues creuades i una d'atura. Sense elles, guiar un ramat tan gran durant set dies seria impossible. El pas pel pont sobre el Ter suposa el primer entrebanc: hem d'aturar els cotxes a banda i banda. deixem Verges a la dreta i avancem cap a la carretera de Garrigoles fent pasturar el bestiar pels aspres. Dinem en dividir les Olives i, a la tarda, seguim fins abans de Camallera i ens aturem per fer nit al ras, en un bosc d'alzines. L'Albert, amb furgoneta, transporta el menjar, la roba, els sacs i les mantes per dormir.

La segona etapa ens durà de Camallera a Crespià. Passat Vilaür, ens dirigim cap a Arenys d'Empordà després de travessar el passallís del Fluvià. deixem enrere Ermedàs i Canelles i fem nit en un fondal abans d'arribar a Crespià. L'endemà, el pas del ramat pel mig del poble fa sortir a finestres i balcons gent encuriosida. Arribem a Dosquers, ja a la Garrotxa, sota un sol que escalfa de debò. Havent dinat, ens enfilem a la carretera de Figueres a Besalú. L'oportú cop de mà de la Guàrdia Civil ens ajuda a evitar un caos monumental. El 1995, els ramats encara tenen dret de pas davant els vehicles pel que foren camins ramaders.

Iniciem una nova etapa a Tortellà i travessem el Llierca fins a Palomeres abans de pujar a l'ermita de Sant Isidre. En baixar a la Vall del Bac completem la jornada més dura –quinze hores de camí– i també la més feréstega i natural, envoltats de rouredes, alzinars i pinedes. Dormim a terra al que havia estat la sala de ball de l'hostal, on reviscolem gràcies a un bon tiberi.

L'endemà avancem cap al coll del Sitjar, al Ripollès, i després de travessar el Ter fem nit al marge d'un prat sota uns boixos a la serra Cavallera, prop de Camprodon. En la següent etapa enfilem cap al coll de Pal, el punt més alt del trajecte (1.777 metres). En davallar trobem vaques i eugues pasturant. Sopem a l'hostal Can Serra de Pardines mentre una colla de vells pastors ens vigilen el ramat. L'endemà, 5 de juny, passem per Ribes de Freser i pugem la collada de Toses envaint la part dreta de l'asfalt fins a tocar de Planoles, on deixem la carretera per arribar fins a Nevà 🐾

El pastor Josep Camprubí i el veterinari Josep M. Rufí el dia que van fer la transhumància de Llabià a Nevà. Any 1996.
PROCEDÈNCIA: Arxiu Josep M. Rufí.

La pastora de la vall dels Molins

NASCUDA AL MAS TOI I MASOVERA A CAN PERE PLA, AMBDÓS SITUATS A CALONGE, VA MENAR RAMATS D'OVELLES I TAMBÉ ALGUNA CABRA FINS QUE VA JUBILAR-SE EL 2002

Albert Vilar Massó > TEXT

L'il·lustre erudit Pere Caner Estrany (Calonge, 1922-1982) era conscient que el món canviava de pressa i amb ell també tot el sistema social i econòmic. Per això, entre les seves cerques, sabedor de la necessitat de preservar el passat, va decidir fer una llista dels oficis desapareguts o a punt de desaparèixer que va conèixer o que en tenia alguna notícia de la seva existència al terme municipal. Així que va decidir recopilar dades «per a una història de les diferents activitats del món laboral calongí, per si algú té ganes d'escriure-la».

De l'aiguader fins al segador, Caner fa un repàs a un total de 39 oficis, molts

actualment extints, tant a nivell econòmic com també, per desgràcia, de la memòria col·lectiva. I un d'aquests oficis del qual n'augurava la dissipació era el de pastor/a. Diu sobre aquest ofici: «Fa uns trenta anys que cada casa de pagès tenia ramat propi i per regla general les dones i les noies de la masia eren les encarregades de portar-lo a pasturar. O sia que hi havia més pastores que pastors. Actualment queden una pastora i un pastor, a can Pere Pla i a can Mas Pere de Sant Daniel, respectivament, els quals menen ramats grossos. I dues pastores al Puigventós propietàries d'un ramat petit d'avoies a mitges».

La Maria Johera, abans de casar-se, amb el ramat d'ovelles dels seus pares, que tenien el mas Toi de Calonge // PROCEDÈNCIA:
Arxiu familiar Comadira Johera.

I hem trobat la pastora. Maria Johera Güell (Calonge, 16 de març de 1937). Actualment, Maria Johera, que va néixer al mas Toi, una masia que fa de talaia a l'entrada de la vall dels Molins, viu amb el seu fill Joan Comadira en una casa de nova construcció que van fer els seus pares, Miquel i Carme, a la mateixa finca quan van jubilar-se i vendre's la masia.

Maria Johera és una persona que no li agrada gaire, per no dir gens, parlar d'ella, i menys del seu passat. Considera que ella no té res a explicar. Tot i això, gràcies a la mediació del seu fill vam poder tenir una trobada a casa seva

i fer-la petar una bona estona, fins que ella va decidir que n'hi havia prou i se'n va anar a descansar per un tema de salut.

Pasturar al mas Toi. Aquest mas va ser adquirit pel seu avi matern, Benet Güell, que venia de Marenyà, poble del terme de la Tallada d'Empordà. I en aquest mas van néixer ella i la seva germana Emília, que és tres anys i mig més jove. Durant la seva infantesa va anar a l'escola de les monges de Calonge, a *ca les Hermanes*. Però també ja feia feines al mas. «Feia el que convenia, una mica de tot», recorda. I entre les obligacions que tenia marcades, especialment quan va deixar l'escola, hi havia anar a pasturar el ramat d'avoies. I sempre acompanyada d'un gos, un gos d'atura català. Una tasca que feia cada matí i cada tarda. Ara anava riera avall fins arribar a l'Illa o fins a l'escorxador. Ara anava pels camins i corriols que creuaven tot aquest sector boscós de les Gavarres. «Ara no queden ni camins, ni corriols, ni res», diu amb enyorança. El ramat el tenia la família Johera per criar xais i vendre'ls, com també vendre la llana.

I aquesta tasca feixuga de pagesa i pastora, ja que sempre hi havia alguna cosa a fer, la va continuar fent quan es va casar, l'any 1958, amb Eusebi Comadira Anglada, masover de can Pere Pla, situat a la mateixa vall. «Érem veïns», afirma. Consta, com a mínim, que la família Comadira eren els masovers de can Pere Pla des de l'any 1820. Allà va conviure amb la sogra, Montserrat Anglada Ribot, i el mosso de la casa, Enric. Al sogre, Grau Comadira Pallí, no el va arribar a conèixer ja que va morir al front durant la Guerra Civil espanyola. En un principi, la sogra encara treia a pasturar el ramat d'ovelles, però amb el temps aquesta tasca la va anar assumint el seu home i, especialment, ella. En morir la sogra, ja van deixar de tenir vaques i es van centrar més en les ove-

lles. D'aquesta manera el ramat, que en un inici era d'una trentena, va passar a ser de més de 220. Les ovelles eren *siurenyes* (segurenyes) o barreja.

Una de les grans diferències de treure el ramat a pasturar entre el seu home i ella era el fet de creuar o no la carretera de Calonge a Romanyà de la Selva. El seu home no la creuava mai en témer que alguna ovella pogués ser atropellada per un vehicle. En canvi, ella les ajustava totes a peu de carretera, sempre ajudada per un gos —on va destacar en Moreno— i la travessava sense por ni perill.

Dins aquest increment del ramat, a part d'ovelles, van incorporar, per petició del fill, Joan Comadira Johera, quan era jove, cabres. Van arribar a tenir-ne una desena. Però les van acabar eliminant, ja que les cabres, segons reconeix Maria Johera, «fan mal, ja que sempre mengen a dalt, a les branques, als fruiters... no les herbes de terra, com fan sempre les *avoies*». Tot i això, també reconeix que els hi van anar bé per alimentar els xais, ja que, majoritàriament, sempre parien bessonada i les cabres fan més llet que les ovelles. El fill explica que les seves ovelles parien un 80 % de bessonades, cosa gens normal. Això provocava en alguns moments que tinguessin més xais que ovelles.

La justificació de l'increment de bessonades en el ramat era per l'alta alimentació. Maria Johera explica que, generalment, treien el ramat dos cops al dia. Un cop al matí, entre allà a les 9 i l'hora de dinar. I un segon cop, després de dinar fins que es fes fosc. Però, a més, quan arribaven a l'estable al vespre eren ben alimentades amb raigràs, civada en flor, userda dels primers talls i palla (quan menjaven molta herba tendra). Fins i tot, quan portaven els xais a l'escorxador de Calonge, el veterinari, quan veia

que portaven tants xais, els deia que sort que els coneixia, ja que si no podrien arribar a pensar que els treien d'un altre lloc. Els xais els venien directament als carnisers, sense intermediaris. I a Calonge, en concret, a les carnisseries Perpinyà i Padilla.

A part dels xais, també esquilaven les ovelles, a través de gent de fora, i venien la llana. Però aquest producte cada cop va anar a menys. Si abans la venia a comprar en Plàcido d'Albons, al final la compraven alguns particulars del poble per poder-se fer els matalassos de llana. Però amb l'aparició de matalassos d'altres materials, especialment d'escuma i molles, la llana va anar a la baixa i ja quasi ningú la comprava. A més, a Calonge, ja no hi havia ningú que adobés o refés els matalassos de llana a casa arran de la desaparició del baster Francesc Ponsatí, més conegut per Paco Costa, que tenia el negoci al carrer Major.

En jubilar-se, l'any 2002, Maria Johera i el seu home van deixar el mas Pere Pla i van anar a viure a la casa nova que havien construït els seus pares i on vivia el seu fill. El fill, conscient del lligam que causa criar animals, va decidir només continuar dedicant-se a fer de pagès, no pas de ramader com els pares. Així, a casa només tenen unes quantes gallines i res més. Les ovelles se les van vendre a un ramader de Sant Climent, que no les treia gaire a pasturar i per això se n'hi van morir la meitat 🐾

La Maria Johera ha fet de pastora tota la vida // FOTO: Albert Vilar.

«Xaiaaaa!, que busques pastor?»

EL CERQUEM DES DE LA PLANA DE L'AUBI FINS A ESCLANYÀ I EL TROBEM A PALAFRUGELL, AL BRUGUEROL: EL GAIREBÉ CENTENARI MIQUEL OLIVET JUSCAFRESA

Teresa Bonal i Nuri Sàbat > TEXT // Paco Dalmau > FOTOGRAFIA

Un clàssic –aleshores prou divertit i ben rebut– de les festes majors d'alguns poblets d'interior de fa un bon grapat d'anys era sentir un galifardeu cridant mentre s'adreçava a la noia que tenia ullada: «Xaiaaaaa, que busques pastor?». Ara, la proposta, a banda d'inadequada, probablement tampoc no acabaria de ser entesa, perquè gairebé ja no queden pastors. I els ramats d'ovelles corrent amunt i avall menades per un gosset diligent i esparpillat ja bàsicament només són visibles a les xarxes socials.

El degà dels pastors de Palafrugell.

Xerraire, divertit, amb una memòria d'elefant i una sorprenent veu jovenívola –ningú li posaria els 97 anys que té– en Miquel Olivet Juscafresa ens rep a la mateixa casa on va néixer un 8 de juliol de 1927. L'acompanya l'Eugènia Henarejos, la seva jove, i més tard arribarà el seu fill Josep.

«Els pares eren hortolans, de l'horta d'en Puig. La mare tenia una parada al mercat i cada dia portava un carro ple de verdura a plaça, però al mercat de dins, el que ara és de la carn. En esclatar la guerra, el meu germà gran tenia la intenció de passar a França, però quan va arribar el moment no es va atrevir i es va estar tres anys amagat a casa. A mi no em deixaven sortir perquè no xerrés res i, com que m'agradaven molt els animals, em van comprar 4 o 5 cabres per distreure'm. *Con* es va solucionar la situació del meu germà jo vaig poder tornar a l'acadèmia del senyor Àngel, però com que encara tenia la dèria del bestiar vam comprar un ramat d'ovelles, una cinquantena. Vam contractar un pastor andalús –eren els que en sabien més– i la cosa va anar bé, així que n'hi vam anar posant més, fins a unes 300.»

Casat amb la Carme Roura Salabert, és pare de dos fills, la Maria i en Josep.

«Quan el noi va tornar de la mili teníem dos tractors i com que a ell no li ha *gradat* mai el bestiar, jo ho vaig aprofitar per dedicar-me a *disfrutar* i fer de pastor. Cap a les 11 sortia amb el ramat fins a les 5 de la tarda. M'enduria el dinar i una ràdio, i segons el temps i qui trobava tirava cap aquí o cap allà: per Sant Sebastià, vora la bòbila de rajols, a Somell, pels camps de casa o d'en Vehí... És que érem molt amics, amb

en Josep Maria [Vehí]. Me'n recordo *con* de joves anàvem a les festes majors. Ell tenia un cavall molt maco i jo una tartana. Encara el veig portant el cavall amb una mà i la saca d'herba a l'espatlla perquè l'animal pogués anar menjant mentre nosaltres ballàvem. D'anada, ell portava el cavall i de tornada, jo. Vaig anar molt de temps a ballar a la Bisbal, primer amb el pare d'en Quim Vidal, que tenia una moto vella que a vegades no s'engegava, i després amb bicicleta. He treballat molt, però també m'ho he passat la mar de bé!» Iriu a cor què vols.

«Quan van fer la urbanització del Bruguerol, es meu noi va vendre les vaques que encara teníem i va posar més màquines: pala excavadora, cullera... Jo vaig continuar amb el ramat i, pensant de posar-lo darrere la benzina de l'autovia, *unt* hi tenim uns camps, vam demanar permís per fer-hi una nau i traslladar-lo allà, però renoi, d'això deu fer 7 o 8 anys i encara no ens hem entès!»

Als 90 anys, en Miquel seguia engegant el ramat cada dia, no gaire lluny de casa seva, fins que va arribar la moda d'anar a passejar el quisso. «Cada tarda m'havia de barallar amb els amos dels gossos, que els deixaven sense lligar i, és clar, es fotien a perseguir les *aboies* com uns esperitats i les escampaven per tot arreu. Una vegada en ple agost em van fotre tres ovelles al mig de l'autopista. Oh, i quan els avisaves, et deien: '*i Señor, estamos en el campo!*' 'Sí, ipero el campo

En Miquel Olivet a l'eixida de casa seva.

quin desgavell! Al final ho van haver de deixar córrer!»

La Troika i l'Agustín. Ja se sap que, per menar un ramat, els gossos són imprescindibles. Però han de ser bons. «La majoria tenen gossos d'atura, però jo sempre m'he estimat més els *border collins* i que siguin femelles. Un cop me'n vaig quedar sense i en Muxach, que per mi és el millor entrenador de gossos, em va vendre la Troika. Em va costar un dineral, però l'animal s'ho valia. Era una joia!» —ens explica en Miquel, mentre a la seva jove se li escapa el riure endevinant el que vindrà—.

La bomba va ser quan la van haver de substituir. Després del patac monetari, van decidir que el millor seria comprar un gos per internet. I així ho van fer. Tot va anar bé fins que li van donar la primera ordre. El gos ni es va moure. No era sord, estava sa, se'l veia espavilat... Llavors, què passava? Doncs que era castellà i no entenia el català! Detectat el problema i veient que ells tampoc se'n sortien van decidir portar-lo a classe «i, apa, cada setmana a l'Es-tartit perquè en Muxach l'ensenyés!

I ja n'aprenia, ja, però quan es trobava en una situació que el mestre no li havia explicat deixava el ramat i se'n tornava cap a casa. O se t'asseia al costat, aixecava el cap i et mirava com preguntant: «*Bueno, ¿y ahora qué hago?*». En Miquel i l'Eugènia ens ho expliquen morts de riure, però és que nosaltres, imaginant l'escena, literalment caiem de la cadira. Al final, en Muxach se'l va quedar i diu que el va vendre a un pastor mallorquí. Pobre Agustín, només li faltava això, ara que havia après l'empordanès li tocava entendre la parla des ses illes!

El pastor que seguia les ovelles. En Lluís Sala Lladó va néixer a can Joanola de Fitor, on tenien un petit ramat de

es mío!», contestava jo; ara, ells, com si sentissin ploure. És que hi ha gent molt mal educada. Vaig agafar por i vaig plegar, penseu que quan arribava l'hora de sortir em venia febre i tot!»

I és que tot ha canviat molt. «Aquí hi havia sis ramats grossos, el d'en Pere Riera, d'en Magí, d'en Josep Bosch, d'en Donjó, d'en Joan Bargas i el meu. Abans venien a matar els xais. Després vam haver d'anar al *matadero* de la vila i ara a Verges, perquè algun il·luminat va decidir que el d'aquí no estava en condicions. I ja no parlem del control i el seguiment que s'ha de fer de tot. Com que tot va a quotes, procura que no se't mori cap animal, perquè els tenen comptats i fixats, i si tu dius que

en tens 100 i als seus papers hi diu 99, ja has llepat! Una vegada ens van trucar de la Bisbal dient-nos que ens faltava mig xai!» —i les riallades es tornen a escampar per l'eixida on prenem la fresca. Ho remata explicant-nos que «un altre cop ens van avisar que ens en faltaven dos, i com que ja n'estava tip vaig contestar que ja podien venir a comptar-los ells. Al cap d'un dies apareixen dues mosses amb un comptador i vestides de cap a peus amb un *mono* blanc que semblaven sortides d'una pel·lícula de *marcianus*, es mig amaguen entre el bestiar, comencen a fer passar les ovelles: una, *dugues*, tres..., però les *aboies* —que poden semblar *tontes* però no ho són— les devien guipar i vinga amunt i avall, marededeu

Dues instantànies del ramat de ca l'Olivet als anys 1960 // PROCEDÈNCIA: Arxiu Miquel Olivet.

En Nando de can Xapes

AQUEST PASTOR DE VILABLAREIX DE NORANTA-TRES ANYS ENCARA SURT UNA ESTONA CADA DIA A ENGEGAR EL SEU RAMAT DE CINQUANTA OVELLES I ALGUNES CABRES

Sebi Gispert-Saüch > TEXT I FOTOGRAFIA

En Fernando Marcó, o Nando de can Xapes, té noranta-tres anys. Està casat i té un fill i dues netes. Encara surt cada dia a engegar el ramat de cinquanta-dues ovelles, algunes cabres i un gos. Ho pot explicar: fa pocs anys el tractor va quedar mal frenat i li va passar literalment per sobre. Es va trencar el maluc i va estar temps ingressat. Però es va recuperar, tot i l'avançada edat. Avui camina a poc a poc, amb l'ajuda del bastó. Però aconsegueix arribar al camp o racó de bosc on té previst atipar el bestiar.

Mira el rellotge i confessa que no va fer el canvi a l'horari d'hivern quan tocava, però tant li fa, les agulles ja li diuen quan ha de sortir, no necessita saber res més. Els animals mengen herba seca. Explica que és bon aliment, ja que l'herba massa verda les fa pixar massa. Només sentint el «crec» que fan quan mosseguen l'herba, es pot saber si les ovelles són joves o velles. Però per estar-ne encara més segur cal comptar el nombre de venes que es veuen a dins

de l'ull. Ensenya com a algunes ovelles se'ls intueix un petit sec a la dreta de la panxa: és senyal que estan prenyades. I també explica que s'ha de tenir mà esquerra, perquè les ovelles també pateixen, i tenen emocions, fins al punt de provocar-los avortaments si per algun motiu s'han neguitejat en excés.

En Nando és un gran conversador. Alterna les explicacions amb mirades de complicitat, somriures d'orella a orella i algun renec genuí com «la burra que el va cuar!». Té la veu un punt trencada però potent, acostumada a dirigir bèsties a base de forts cops de veu. Els crits d'en Nando encara se senten a certa distància, dins d'un curiós mar de sons on conviuen ocells, tractors, tragins de carreteres i els avions de Ryanair.

Als dotze anys ja pasturava el ramat de casa, de poc més de cent ovelles. Anys més tard el seu pare es va vendre el ramat. Després, va alternar oficis: repartidor de llet per Salt –amb carro i burra–, tractorista, ajudant a la granja de casa i també transportant fustes.

Sempre amb penes i treballs i amb constants contratemps, com ara la mort dels pares, relativament joves. Havent-se casat, i amb un fill de tres anys, va decidir tornar a provar sort amb el ramat, recordant la seva experiència precoç de pastor de quan tot just era un nen. I així va ser com, per

intentar tirar endavant, l'any 1970 va comprar cent cinc ovelles.

Del prat al taulell. Sempre braç a braç amb la Dolors Güell, el matrimoni va aconseguir fer créixer el ramat de mica en mica, fins a l'arribada d'un nou moment decisiu. Hi havia crisi, la carn de xai no es venia. Haurien pogut tirar la tovallola, però van reinventar-se novament. Amb els estalvis que tenien van obrir la seva pròpia carnisseria al barri de Santa Eugènia de Girona. Amb aquest nou cop de timó, tenien una nova infraestructura que els permetia vendre directament el seu propi producte sense dependre de ningú, sense intermediaris. Això els va permetre prosperar. I els va anar bé.

La Dolors va portar les regnes tant de la carnisseria com de la granja durant molts anys. Es coneixia un per un els animals, totes les mares i els seus fills, i això que varen arribar a tenir mil ovelles. La Dolors recorda com cada diumenge es passaven el matí curant els animals: «Que si una aresta a l'ull, que si una punxa al peu, que si la cua infectada, o posar injeccions... El ramat sempre l'hem tingut ben cuidat». Amb tanta dedicació, reconeixen, no es varen permetre tenir altres aficions, o marxar de viatge.

Tensió i precaucions. Pasturar pot semblar una cosa contemplativa, però

La Dolors Güell i en Fernando Marcó sempre han fet un bon tàndem.

el matrimoni explica que no podien abaixar la guàrdia ni un sol moment. Recorden els moments de tensió quan havien de passar per algun tram de carretera. O vigilar constantment que les ovelles no entressin en camps d'usurda o de sorgo, ja que corrien el risc de morir asfixiades —el consum desmesurat d'algunes plantes els pot provocar un excés de gasos digestius que poden arribar a ser letals—. Per això tenien sempre a mà xeringues, per si havien de punxar les ovelles a la panxa —per desinflar-les—. L'altra opció era manipular la gola dels animals amb els dits per fer-les *desairar*. En fi, tot un seguit de tècniques de primers auxilis apreses a base de l'experiència, però que en algunes ocasions no van ser suficients per salvar el ramat d'algun petit desastre. El matrimoni recorda aquests episodis aïllats amb sorprenent claredat.

Quan el seu fill els va dir que volia estudiar dret, en Nando li va dir que feia ben fet, que s'havia de dedicar a una altra cosa. Actualment en Mateu és advocat de professió, però aprofita qualsevol moment lliure per gaudir amb les tasques de la granja dels pares, compatibilitzant dos oficis que tenen poc en comú. «S'ha d'estar pendent de moltes coses i s'hi ha de ser cada dia, a totes hores. Només pots fer aquest ofici si portes l'ovella a dins», m'explica en Nando. «És complicat delegar o contractar algú per fer aquesta feina. Jo, si tornés a jove, em veuries altre cop amb les ovelles, allò em va fer sortir del pou». Tot i això, també recalca com va reaccionar una vegada quan li van fer saber que un noi jove volia comprar-li algunes ovelles per fer el seu propi ramat. No va vacil·lar en advertir-lo: «Aquest noi és amic teu? Digueli que no ho faci, perquè ho perdrà tot! A una persona que tingui una mica de cap, que el seu pare no hagi pogut ensenyar-li l'ofici, no l'hi aconsello!» 🐾

En Salvi Aliu, de cal Curt, amb el seu ramat pasturant pels voltants de l'ermita de Sant Roc.

Als peus de Sant Roc

Sebi Gispert-Saüch > TEXT // Thais Fàbregas > FOTOGRAFIA

A la falda del turó de Sant Roc, entre Vilablareix i Aiguaviva, hi sobreviu el ramat d'en Salvi Aliu de cal Curt. Va començar l'ofici amb només tretze anys, el dia que va comprar tres ovelles. Tot i ser velles, va aconseguir fer-les criar. I de mica en mica, any rere any, el ramat va anar creixent, fins arribar a tenir entre cinc-centes i sis-centes ovelles. La Dolors Romero, la seva dona i companya inseparable, recorda com anys enrere, tornant de treballar de la Coma Cros de Salt, de seguida s'enfilava al tractor per tragar bales de palla amunt i avall, o bé anava a curar el ramat, o a ajudar a parir ovelles, o el que fes falta. El matrimoni explica com a base de pràctica van aprendre a assistir els parts i a recol·locar els xais que venien en mala posició. En ocasions, calia treure els fetus morts de dins la mare, a trossos. En recorden perfectament la pudor. Una tasca desagradable, però necessària per salvar la vida de la mare. Una de les moltes cares ocultes que s'allunyen de la visió romàntica que pot tenir aquest dur ofici.

Sempre han venut els xais directament a carnisseries i d'aquesta manera s'han estalviat intermediaris. I sempre els han valorat la gran qualitat de la carn. S'han sembrat el seu propi menjar evitant els pesticides: «Les coses, com més naturals millor. I el ramat l'has de deixar fer, elles són les que manen. Per anar bé han de sortir a fora a pasturar, i com més hores millor», diu en Salvi. «I també a bosc, els hi va bé a les ovelles perquè s'eixuguen la panxa», afegeix la Dolors.

Amb setanta-tres anys, en Salvi encara surt diàriament a engregar les noranta ovelles de raça ripollesa. Alguna vegada acompanyat d'algun dels seus cinc nets. Sempre porta un tros de mànega i oli a la saca, per si ha de *desairar* les ovelles, ja que si mengen en excés usurda o alguna altra planta no desitjada, els produeix gran quantitat de gasos digestius que les poden arribar a ofegar. Ara ja només pastura als voltants del seu mas, cal Curt, per evitar haver de creuar carreteres: «Hi ha massa cotxes i tothom va massa de pressa!», comenta en Salvi.

El gos pastor també és part indispensable de l'equip. És ell qui fa «la passada», que es tracta de marcar la línia imaginària que el ramat no pot sobrepassar —com per exemple el límit d'un camp sembrat— tot corrent amunt i avall a tota velocitat. I les atura o les agrupa quan convé, a cop de crit o xiulet del pastor.

En Salvi Aliu sempre es lamenta de l'excés de burocràcia que hi ha. «Massa normes i massa papers! I tot just ara veuen que els ramats són importants, però ara potser és un pèl tard». I finalitza la conversa amb un missatge poc optimista: «Si un volgués ser pastor avui, li aconsellaria que no ho fes. Ara és molt complicat. Massa. I no es pot ser un de sol, ni pensar-ho. Han de ser dos com a mínim. I és un gran lligam» 🐾

Ramats de foc

AQUEST PROJECTE DE LA FUNDACIÓ PAU COSTA, INICIAT EL 2016 PER PREVENIR INCENDIS, POTENCIA LA PARTICIPACIÓ DELS ANIMALS DE PASTURA EN LA GESTIÓ DE BOSCOS I PRATS

Anna Pi > TEXT I FOTOGRAFIA

En pocs anys hem estat testimonis del canvi que ha sofert l'entorn. Un canvi que també presenta de manera evident un component social. Entre altres qüestions, avui hi ha pocs ramats, pocs bosquetans, pocs pagesos... Segons el Departament d'Economia i Hisenda de la Generalitat de Catalunya, el sector agrari i pesquer representava, el 2021, un 1,1% del valor afegit brut (VAB) de l'economia catalana. Aquest canvi en l'economia i l'aprofitament del territori no és de franc. Molta terra ha esdevingut bosc i molts boscos no es treballen. El resultat són boscos bruts dels quals els propietaris, ajuntaments i l'administració se n'han de fer càrrec sense cap altre fi que mantenir-los nets.

Els Bombers de la Generalitat han establert diverses zones i punts estratègics de gestió (PEG) que es consideren «àrees clau per modificar la dinàmica d'un incendi o servir com a oportunitats per aturar-lo», ens explica la Merlès

Martínez, tècnica de projectes a Ramats de Foc: «Per normativa, aquestes zones han de ser gestionades, sigui mecànicament o a través de la silvopastura.»

Això és perquè encara perdura la petjada d'alguns ramats que, poc o molt, mantenen net el sotabosc. I per això, tot i la transformació del món, s'hi fixen mirades d'esperança: «Des de Ramats de Foc creiem fermament que la silvopastura és una eina eficient per a aquest manteniment, ja que permet espaiar les intervencions mecàniques, a més d'aportar múltiples beneficis ambientals», continua la Merlès. Aquesta convicció és el que va portar la Fundació Pau Costa a crear el 2016 el projecte de Ramats de Foc.

Entre diverses accions, promouen vincles entre ramaders i ajuntaments amb l'objectiu d'implementar aquest sistema per executar les franges de protecció municipal. «El nostre suport inclou la redacció de plans de pastura, la

gestió de licitacions i altres qüestions administratives necessàries», exposa la Merlès. Pel que fa a les zones estratègiques, ja fa molts anys que la Generalitat ofereix ajudes per pasturar-les, però, per la seva banda, Ramats de Foc «actua facilitant la incorporació de ramaders per pasturar aquestes zones i oferint suport en els tràmits burocràtics, com ara la tramitació d'ajuts per la gestió forestal sostenible, la formalització de convenis amb propietaris, entre d'altres.»

Front comú a les Gavarres. Al Parc Natural del Montgrí i les Illes Medes o a les Gavarres hi pasturen diversos ramats de pastors adherits al projecte. En Quim Gubau, gerent del Consorci de les Gavarres, comenta que en algunes ocasions han fet front comú amb Ramats de Foc per mirar de tirar endavant certes iniciatives. En tot cas, el consorci té el seu propi equip tècnic i també col·labora directament amb alguns d'aquests ramaders. Per exemple, mantenen un conveni amb la Dolors Garrido, de Cassà de la Selva, que pastura el bosc de can Vilallonga a canvi de cedir-li l'ús de les terres agrícoles de la finca; a en Pau Figueras, de Cruïlles, li han cedit una cleda, una malla elèctrica i un remolc per pujar aigua al ramat mentre pasturi zones estratègiques per a la prevenció d'incendis, i en diverses ocasions

Un ramat a prop dels Metges.
FOTO: Paco Dalmau.

també han ajudat en Mon Plana, de Sant Cebrià de Lledó, orientant-lo en la tramitació d'ajuts per a la seva activitat.

El ramat d'en Mon ja gestionava una zona estratègica prèviament a la consolidació del projecte de Ramats de Foc: «Amb en Muxach vam ser dels primers de la zona». En qualsevol cas, tampoc aleshores no va implicar cap canvi en la seva activitat, perquè des de 1981 estava instal·lat als Metges amb la seva dona, l'Anna Barceló de Cassà de la Selva. Havia nascut a Sant Miquel de Pineda el

1955 i el seu sogre, com que sabia que era de pagès, els va oferir el ramat quan ja feia deu o dotze anys que hi pasturava. En Mon explica: «Buscàvem la solitud per viure l'entorn i això era verge total». Aleshores es va decidir a agafar el ramat i es refereix a aquell temps com «els anys més feliços de la meua vida.»

També el ramat d'en Miguel Ángel Amezcua (1985) i la seva família pasturava ja en una finca de gestió pública de l'Ajuntament de Torroella a la Muntanya Gran del massís del Montgrí per a

la gestió de franges de prevenció d'incendis i recuperació de prats i pastures. Fa trenta anys que van venir des de Jaén empesos per una dura sequera. El pare, que ja feia de pastor, va decidir emportar-se les ovelles i pujar, primer, a Camprodon i, dos mesos després, a Ullà. Al principi estaven de lloguer al poble i ara tenen una granja al peu del massís. Quan el 2016 es van incorporar al projecte de Ramats de Foc, això no va alterar la seva feina.

A aquests ramaders «que ja gestionen aquestes zones estratègiques», remarca la Merllès, «des del projecte els oferim suport per a la visibilització dels seus productes sota el segell de Ramats de Foc, perquè el consumidor sigui conscient que el producte que està adquirint prové d'una activitat que contribueix directament a la reducció del risc d'incendis forestals en zones prioritàries». En el cas de l'explotació d'en Miguel Ángel, en què no fa venda directa i no tenen un producte on enganxar-lo, l'han ofert a Recuits Nuri o Recuits de Fonteta, empreses que compren la llet de les seves cabres per elaborar-ne recuits i formatges.

Els reptes del ramat. En qualsevol cas, en Mon assegura que pasturar tot l'any aquestes zones facilita mantenir l'entorn net: «Aquí perquè, si no pasturen al bosc, no hi ha res més». I a les Gavarres encara hi ha molt d'arboç, que les seves ovelles només «mengen si les obligues i les tanques en un espai curt que no tinguin res més per alimentar-se. És un menjar sense valor nutricional i se les ha de compensar amb suplement, i per tant els costos són exagerats». Amb tot, considera que els ramats que van i venen encara ho tenen més difícil.

En aquest sentit, en Quim es remet a la prova pilot coordinada pel Centre

A dalt, en Tomàs Plana Barceló i en Mon Plana gestionen un restaurant de muntanya als Metges; la carn que serveixen surt del seu propi ramat. A baix, en Pau Figueras amb el seu ramat de cabres, amb la llet de les quals elabora un recuit de drap que té molta requesta.

ENCÉN

LA CULTURA

LLAGOSTERA AMB L'ART I LA CREACIÓ

www.culturallagostera.cat

PATRIMONI

ARQUEOLOGIA

La desapareguda cova de Can Simon 96

XEVI NIELL CIURANA [Cassà de la Selva, 1987. Historiador i arqueòleg]

ARQUITECTURA

S'Agaró, 1924: un somni que perdura 98

ROSA MARIA GIL TORT [Barcelona, 1962. Historiadora i arxivera]

HISTÒRIA

L'apicultura medieval a les Gavarres 100

LLUÍS SALES FAVÀ [Barcelona, 1982. Historiador i investigador del King's College London]

ART

La part invisible d'una complicitat 102

GLÒRIA BOSCH MIR [Girona, 1955. Historiadora de l'art i investigadora]

Pots de mesura.
FOTO: Roser Carles.

LLENGUA

De mesures i imprecisions 104

ROSER CARLES COLOM [Fonteta, 1961. Filòloga]
XON SÀBAT MIR [Caldes de Malavella, 1961. Filòloga]

EN MAR

Emilio Salgari al port de Palamós 106

JAUME BADIÀS [Tàrraga, 1972. Historiador i arqueòleg]

GASTRONOMIA

El tel i mató de can Jordi 108

SALVADOR GARCIA-ARBÓS [Besalú, 1962. Periodista]

FAUNA

Grill o llagosta? 110

ENRIC FÀBREGAS [Girona, 1972. Biòleg i consultor ambiental]

FLORA

La verdolaga 112

NÚRIA TERRIS [Cassà de la Selva, 1959. Química]
XAVIER VIÑAS [Cassà de la Selva, 1959. Botànic]

PLANTES I REMEIS

Can Morga d'Ullà 114

ANNA M. OLIVA [Torroella de Montgrí, 1966. Biòloga]

La desapareguda cova de Can Simon

SITUADA A LA MUNTANYA DEL PONT MAJOR, DINS DE LA PROPIETAT DEL MAS DELS TRES REIS, VA SER DESTRUÏDA A CAUSA DE L'EXTRACCIÓ DE PEDRA CALCÀRIA

Xevi Niell Ciurana > TEXT

El 19 de desembre de 1932 la premsa gironina es feia ressò d'un fet extraordinari que va sacsejar la ciutat de Girona. El rebentament d'un gran dipòsit d'aigua subterrània a la muntanya del Pont Major que va provocar l'aparició d'un enorme brollador a la zona de can Camaret. Aquest brollador va inundar tota la plana que s'estén cap al riu Ter, afectant l'antiga carretera de França i convertint el carrer principal del barri del Pont Major en un riu. La inundació, que inicialment es pensava que seria de curta durada, es va prolongar durant tres setmanes i va causar greus problemes de comunicació. Per fer front a aquesta situació, l'Ajuntament de Girona va haver d'enviar-li una quadrilla d'homes per construir un ample rec que desviés les aigües cap al torrent de can Camaret i finalment cap al Ter.

Aquest esdeveniment tan singular va despertar la curiositat i l'interès de la població i va motivar que el mestre de l'Escola Nacional de Sarrià de Ter, Isidre Macau Teixidor, impartís una classe sobre les aigües subterrànies per als seus alumnes de batxillerat i realitzés una sortida al paratge pròxim del Pont Major conegut com les Grutes d'en Simon. Equipats amb cordes, eines i fanals, penetraren a l'interior de la cova i van recórrer les seves sales i galeries. Durant l'exploració varen descobrir nombrosos fragments de ceràmica, ossos humans i d'animals, senyal ine-

quívoc que la cova havia estat ocupada durant la prehistòria.

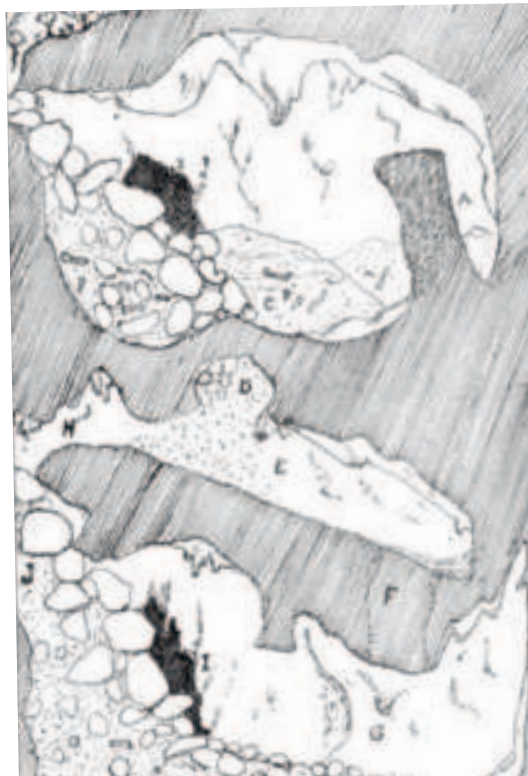
El mateix Isidre Macau publicà els resultats de les seves investigacions en un petit llibret titulat *Nous monuments mégalithiques a l'Alt Empordà i l'abric neolític de can Simó* (1934). Tots els materials arqueològics recollits durant aquesta intervenció varen passar a formar part de la col·lecció Macau que anys més tard fou cedida pels seus familiars al Museu d'Arqueologia de Catalunya-Girona.

Entre 1933 i 1935, Francesc Riuró i altres membres de la secció d'arqueologia del GEiEG (Grup Excursionista i Esportiu Gironí) varen realitzar sortides a la cova, i van recollir altres materials que van ser exposats en una vitrina d'aquesta institució situada primer al carrer Abeuradors i més tard a la plaça de Sant Agustí de Girona.

Uns anys més tard, entre el mes de desembre de 1944 i l'abril de 1945,

Miquel Oliva Prat i Francesc Riuró, de la Comissaria Provincial d'Excavacions Arqueològiques de Girona, hi realitzaren una nova intervenció. Aquesta es va centrar principalment en l'excavació de les primeres sales de la cova. Durant aquests treballs es va poder comprovar que tots els materials arqueològics recuperats estaven completament barrejats ja que no hi havia cap mena d'estratigrafia.

Situació i descripció de la cova. La cova de Can Simon estava situada a la part baixa del vessant occidental de la muntanya del Pont Major, dins de la propietat del mas dels Tres Reis, conegut històricament com a can Simon. La cova s'ha d'entendre com un sistema càrstic format per l'erosió de l'aigua al llarg dels mil·lennis, amb un conjunt de cavitats i galeries subterrànies superposades en diversos nivells i interconnectades entre si. L'entrada de la cova tenia forma d'avenc (A). Era una esquerra força estreta, profunda i de difícil accés. Aquesta entrada, però, no era l'original, havia estat oberta a causa de l'explotació d'una pedrera propera durant el segle XIX. L'accés primitiu (B) es feia pel costat oposat de la primera sala (C) després de pujar per una rampa i estava obstruït per blocs que havien caigut del sostre i terra procedent de l'exterior. Des de la primera sala (C) es podia passar a una altra cambra interior (D) d'uns 3 metres de costat, amb un

Planimetria de la cavitat.

PROCEDÈNCIA: llibre 'Nous monuments mégalithiques a l'Alt Empordà i l'abric neolític de can Simó', d'Isidre Macau (1934).

sostre en forma de cúpula i que tenia un petit conducte vertical que comunicava amb l'exterior. Aquesta cavitat estava tapada parcialment per un gran bloc que havia caigut del sostre i donava pas a una altra sala interior (E), amb el sostre més baix i el terra inclinat. Aquesta presentava una mena de pou vertical en un costat (F) que comunicava amb una sala inferior (G), coneguda com la cambra de l'Elefant per les seves estalactites truncades que recordaven les potes d'aquest animal. A l'altre extrem de la mateixa sala (E) hi havia un altre pas o conducte (J) que també comunicava amb la galeria inferior però que no es va poder explorar ja que estava obstruït per grans blocs que havien caigut. L'última gran sala de la cova (G) estava plena de terra i pedres procedents de la cambra superior i d'ella en sortien d'altres cavitats més petites que s'anaven endinsant a la muntanya mentre es feien impracticables.

Troballes arqueològiques. Durant tots aquests treballs s'hi va recollir una gran quantitat de materials arqueològics que ens mostren que la cova va ser utilitzada com a lloc d'enterrament col·lectiu, múltiple i successiu durant la prehistòria. La primera ocupació data del

període calcolític i del bronze antic (2700-1800aC), com ho demostren les tasses amb nanses, els bols subesfèrics, els vasos ceràmics amb mugrons dobles, dues destraletes de pedra, dues làmines de sílex, un perforador i un raspador de sílex i dos punxons metàl·lics. També s'hi va trobar una gran quantitat de restes de fauna (bòvids, ovis, caprins i porcs) i nombrosos objectes d'ornamentació personal com ara petxines i cargols perforats, *dentaliums*, botons d'os prismàtics (simples o amb doble perforació en V) i un os gravat.

El segon moment d'ocupació data del bronze final (1000-650 aC) marcat per la presència d'urnes funeràries i vasos ceràmics decorats amb acanalats, incisions i cordons impresos. Segurament les inhumacions es varen realitzar en les primeres sales de la cova, on es dipositaren els difunts directament a

terra acompanyats dels seus aixovars funeraris. Amb el pas dels segles les escorrenties d'aigua subterrànies varen arrossegar part dels materials cap a les galeries més baixes i profundes.

La destrucció de la cova. A principis dels anys 1970 es va iniciar una gran activitat extractiva de pedra calcària a les muntanyes del Pont Major amb l'obertura de les pedreres de can Camaret i de can Rubau. Els treballs d'extracció d'aquesta última explotació provocaren un canvi irreversible en la fesomia de la zona i causaren de retruc la destrucció de la cova de can Simon a la dècada de 1980.

Aquest no va ser l'únic jaciment afectat en aquell moment. El jaciment de can Rubau també va desaparèixer. Es tractava d'una altra esclatxa o avenc situat a la part alta de la muntanya on s'havien trobat restes de cavall, cérvol, rinoceront de les praderies, bou mesquer i ren; així com algunes eines de pedra que dataven del període paleolític (50.000-20.000 anys aproximadament).

Amb la desaparició d'aquests jaciments arqueològics es va perdre per sempre més una part molt significativa de la prehistòria de la ciutat de Girona i també del massís de les Gavarres 📍.

A l'esquerra, entrada de la cova de Can Simon // PROCEDÈNCIA: Llibre 'Girona abans de Girona: prehistòria', d'Eudald Carbonell i Enriqueta Pons. **A la dreta, planta d'extracció de pedra calcària a la zona del Pont Major, als anys 1970-1980.** En primer terme es veu la pedrera de can Camaret; la cova de Can Simon estava situada a l'altre costat de la pedrera. PROCEDÈNCIA: Ajuntament de Girona. CDRI. **A baix, materials arqueològics recuperats a la cova** // FOTO: Xevi Niell. PROCEDÈNCIA: Museu d'Arqueologia de Catalunya-Girona (Col·lecció Isidre Macau).

Banyistes a la piscina del càmping Cala Gogó, a Calonge. Any 1967 // FOTO: Pablo García Cortés –Pablito–.
PROCEDÈNCIA: Ajuntament de Girona. CRDI.

PROPER DOSSIER **CÀMPINGS I CAMPISTES**

LA LLIBERTAT, LA VIDA SANA, EL CONTACTE AMB LA NATURA I LA CONTEMPLACIÓ DEL PAISATGE SÓN ALGUNS DELS INGREDIENTS BÀSICS D'UNA PRÀCTICA QUE, ENTESA EN EL SENTIT LÚDIC, ESTÀ MOLT LLIGADA A LA IRRUPCIÓ DEL TURISME DE MASSES A LA DÈCADA DELS ANYS 50 I 60 DEL SEGLE PASSAT. SETANTA ANYS DESPRÉS, RECORDEM ELS ORÍGENS D'UNA ACTIVITAT CADA COP MÉS CONSOLIDADA QUE VA MÉS ENLLÀ D'UNA FILOSOFIA DE VIDA I DE VACANCES I DE LA CREACIÓ DELS PRIMERS ESTABLIMENTS, UNA ACTIVITAT QUE, DES DE MOLT ABANS, ESTÀ RELACIONADA AMB ELS PESCADORS I ELS CARBONERS, AMB OFICIS QUE 'FEIEN TENDES' PER NECESSITAT, PER ACAMPAR-HI EN LES TEMPORADES DE FEINA.

**A PARTIR DEL 20 DE JUNY DE 2025,
A LA VENDA EL NÚMERO 47**

NOTA: SI DISPOSEU D'IMATGES ANTIGUES RELACIONADES AMB AQUEST DOSSIER US AGRAIREM QUE CONTACTEU AMB L'EDITORIAL (972 46 29 29 / gavarres@grupgavarres.cat)

Treballem per les Gavarres

Festival Art i Gavarres

Activitats divulgatives

Retirada d'estructures obsoletes

Gestió del patrimoni natural

Així, sí!

A la natura, porta el gos lligat,
per no molestar els animals
salvatges i els ramats,
per la seguretat del teu gos
i per respecte a la resta
de visitants.

Descobreix l'equilibri entre gaudir i protegir a
espaisnaturals.cat

Generalitat
de Catalunya